

РОЗДІЛ V. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-4-08>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВ ЕКОЛОГІЧНИХ БІЖЕНЦІВ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ

Харитонов Р. Ф.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-0378-8377
roman2012h@gmail.com*

Грушко М. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-5856-8147
malvina.grushko@gmail.com*

Ключові слова: біженці, мігранти, міжнародне міграційне право, міграційна політика, міжнародний захист прав людини, право на сприятливе навколишнє середовище, вимушене переселення, проблеми навколишнього середовища, право міжнародних організацій.

В статті досліджуються актуальні на сьогоднішній день на світовій арені питання з забезпечення безпечного існування в межах європейського простору біженців з екологічних мотивів. На підставі аналізу міжнародно-правових актів і доктринальних праць було визначено дефініцію поняття «екологічний біженець». В рамках дослідження було визначено, що необхідно відмежовувати поняття «екологічний біженець» та «екологічний мігрант». Розмежування між цими термінами відбувається за ознакою добровільності та можливості повернутись на колишнє місце проживання. Визначення ступеня добровільності допомагає встановити, чи може мігрант претендувати на отримання статусу біженця. Щодо поняття «екологічний біженець» – це особа, яка через цілком обґрунтовані побоювання стати жертвою кліматичних змін, стихійного лиха, екологічних або техногенних катастроф перебуває за межами країни своєї громадянської приналежності і не може користуватися захистом цієї країни. Звернемо увагу на статистичні дані. У 1995 році кількість екологічних біженців становила щонайменше 25 мільйонів осіб, у порівнянні з 27 мільйонами традиційних біженців (тих, щорядуються від політичного гноблення, релігійних переслідувань і етнічних проблем). У звіті Управління Верховного комісара ООН у справах біженців за перше півріччя 2021 року кількість людей, які стали «екологічними біженцями», у всьому світі вже перевищила 84 мільйони. Так як передбачити настання катастрофи неможливо, потрібно створити єдиний механізм з усіма країнами європейського простору, який міг би приймати рішення колективно спільнотою, забезпечувати безпечне розташування «екологічних біженців» та сприяти подоланню наслідків катастрофи. Отже, слід розуміти, що всі ризики потрібно передбачати та мінімізувати, що в свою чергу потребує створення належного правового поля для регламентації та захисту прав екологічних біженців.

PROBLEM ISSUES OF THE RIGHTS OF ENVIRONMENTAL REFUGEES IN THE EUROPEAN AREA

Kharytonov R. F.

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International and European Law
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska Doroha str., 23, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0378-8377
roman2012h@gmail.com*

Hrushko M. V.

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International and European Law
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska Doroha str., 23, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5856-8147
malvina.grushko@gmail.com*

Key words: *refugees, migrants, international migration law, migration policy, international protection of human rights, the right to a favorable environment, forced resettlement, environmental problems, the law of international organizations.*

The article is devoted to the coverage of current issues on the world stage of ensuring a safe existence within the European space of refugees for environmental reasons. Based on the analysis of international legal acts and doctrinal works, the definition of the concept of "environmental refugee" was defined. The study determined that it is necessary to distinguish between the concepts of "environmental refugee" and "environmental migrant". The distinction between these terms is made on the basis of voluntariness and the possibility of returning to their former place of residence. Determining the degree of voluntariness helps to establish whether a migrant can apply for refugee status. Regarding the concept of "environmental refugee" is a person who, due to a well-founded fear of becoming a victim of climate change, natural disaster, environmental or man-made disasters, is outside the country of his/her nationality and cannot enjoy the protection of that country. Let's pay attention to the statistics. In 1995 the number of environmental refugees was at least 25 million people, compared to 27 million traditional refugees (people fleeing political oppression, religious persecution and ethnic problems). In the report of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees for the first half of 2021, the number of people worldwide has already exceeded 84 million. Since it is impossible to predict the occurrence of a man-made or nuclear disaster, it is necessary to create a single mechanism with all the countries of the European space, which could make decisions collectively as a community, ensure the safe location of "environmental refugees" and help overcome the consequences of the disaster. Therefore, it should be understood that all risks should be foreseen and minimized, which in turn requires the creation of a proper legal framework for the regulation and protection of the rights of environmental refugees.

Вступ. Збільшення чисельності осіб, які вимушено залишили свої домівки через екологічні проблеми, невинно зростає. Кількість вразливих категорій осіб, які потребують еколого-правової

охорони, збільшується. У зв'язку з цим на світовому рівні з'явилося поняття «екологічний біженець», яке потребує чіткого правового регулювання та офіційного віднесення його до вразливих категорій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Наразі питання екологічних біженців зачіпається у деяких міжнародно-правових документах та кількох наукових дослідженнях, що не носять комплексного характеру. Проблеми екологічних біженців як вразливих категорій населення потребують фундаментальних науково практичних досліджень. Так, до проблеми «екологічний біженець» звертаються такі зарубіжні науковці: Ель-Хіннаві, Астрі Сурке, Андреа Візентін, Вальтер Келін, Ніна Шрепфель, Гай Дж. Абела, Майкл Бротрагерд, Хесус Дж. Кваресмак, Райа Маттарак, Майкл Брзоска, Крістіан Фроліч, Майкл Бейне. На вітчизняному рівні дослідженнями відповідних проблем займалися такі науковці, як О.Ю. Сухарєв, С.Ю. Чундак, І.В. Андел та інші. Українські науковці такі як В. Завгородня, Т. Перга займалися дослідженнями лише окремих аспектів визначення правового статусу екологічних біженців. Нормативну основу дослідження складають такі документи як: Глобальний договір про безпечну, впорядковану і легальну міграцію та Конвенція про статус біженців 1951 р.

Формулювання мети статті. Виходячи з наведених міркувань, мета даної статті полягає в тому, щоб розкрити поняття «екологічні біженці» як вразливої категорії населення, довести необхідність надання правового статусу зазначеній категорії, дослідити проблему створення визнаного механізму захисту прав «екологічних біженців» та їх правового статусу, а також встановити можливі шляхи їх вирішення міжнародно-правовими засобами. Визначення поняття «екологічний біженець» та їх правовий статус офіційно не визначено і не закріплено ні в міжнародному праві, ні на національному рівні. Наведеними обставинами обумовлюється актуальність обраної теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Поняття «екологічних біженців» наразі визнається у Глобальному договорі про безпечну, впорядковану та легальну міграцію відповідно до його цілей 2018 р. [8]. Цей договір спрямовано на захист прав переміщених осіб та допомогу у вирішенні основних економічних проблем, екологічних і соціальних факторів, що змушують людей залишати свої громади та країни. Однак у даному тексті відсутні практичні зобов'язання з контролю за незаконною міграцією.

Існує велика прогалина у захисті «екологічних біженців» через невизначеність їх як окремої категорії. І це означає, наприклад, що 200 тисяч бангладешців, які щороку стають бездомними через ерозію ґрунтів, не мають змоги звернутися з проханням про переселення до сусідньої країни. Це також означає, що жителі невеликих островів Кірібаті, Наурі та Тівалу, що залишаються в надважких кліматичних умовах проживання та кожен десятий з яких мігрує до інших

країн, не можуть класифікуватись як біженці. Серед 186 країн світу Чад було визнано країною, що найбільше постраждала від кліматичних змін [2]. Питання екологічних біженців обговорюється на рівні ООН з 1985 р., з часу, коли експертом з ЮНЕП – Програми ООН з навколишнього середовища Ессамом Ель-Хінаві, тоді екологічних біженців було визначено як «...осіб, що змушені були покинути звичне середовище проживання, тимчасово або назавжди, через помітні зміни у навколишньому середовищі (природному або створеному людиною), що поставило під загрозу їх існування або суттєво вплинуло на якість їхнього життя» [7]. Це визначення також застосовують до поняття «кліматичний біженець».

Але досі найбільшою проблемою залишається визначення поняття «екологічний біженець», враховуючи вищенаведені проблемні питання. Воно не визначене в законодавчому порядку, а тому не може бути застосовано на практиці. Отже, фізичним особам не може бути гарантоване право на міжнародно-правовий чи національний захист. Агентство ООН у справах біженців сподівається, що ініціатива, запущена Нансенівською ініціативною групою Норвегії та Швейцарії у 2012 р. [3] щодо вирішення потенційних прогалин в праві та захисту переміщених осіб через кордони через зміни клімату, зверне увагу на дане питання, адже у 2011 р. відбулася Нансенівська конференція в Норвегії [4], на якій було розроблено десять принципів через зміни клімату та переміщення населення. Зазвичай великомасштабні програми щодо забезпечення прав біженців, спрямовані на зміцнення економічної складової переміщених осіб, досить часто не звертають уваги на адміністрування, планування, масштаб фінансування, що впливають на зазначених вище осіб. Особливо це стосується «екологічних біженців», статус яких наразі не визначено, тому це призводить до значного погіршення становища людей. Як наслідок, люди залишаються безправними, знедоленими та безповоротно переміщеними. Для якісного переміщення людей необхідна грамотна політика планування та визначення терміна «екологічний біженець».

Щодо класифікації осіб, які мігрують з екологічних причин, їх існує декілька. Наприклад, Ель-Гіннаві виділив три категорії екологічних мігрантів:

- особи, які переміщені тимчасово, але можуть повернутися на своє колишнє місце проживання після усунення шкоди навколишньому середовищу;
- особи, які переміщені на невизначений час та облаштувалися в іншому місці;
- особи, які залишають своє звичне місце проживання в пошуках кращої якості життя, коли їхнє звичне місце проживання настільки постраждало, що воно не може задовольнити їхніх базових потреб [1].

В свою чергу Джейкобсон виокремив три категорії екологічних біженців:

– особи, переміщені тимчасово у зв'язку з локальними лихами, такими як лавини або землетруси;

– особи, які мігрують, оскільки погіршення якості довкілля негативно позначилося на їхньому житті або становить неприйнятний ризик для їхнього здоров'я;

– особи, що переселяються у зв'язку з деградацією земель, що призвела до спустелювання, чи у зв'язку з іншими постійними або несприятливими змінами в місцях їхнього проживання [5]. Можна запропонувати ще таку класифікацію «екологічних мігрантів», яка поєднує в собі ознаку добровільності переселення і географічний компонент:

1) добровільні екологічні мігранти – залишають місце постійного проживання добровільно, щоб знайти більш сприятливе місце проживання, у зв'язку з погіршенням екологічної обстановки або поступовою зміною клімату. Переселення може відбуватися як усередині країни, так і за її межі.

2) вимушені екологічні мігранти (екологічні біженці) – не мають змоги залишитися на постійному місці проживання через наявну небезпеку для їхнього життя, у зв'язку з екологічними або техногенними катастрофами. Переміщення відбувається тільки за межі країни постійного проживання.

3) особи, переміщені всередині країни з екологічних причин – примусове переселення відбувається тільки в межах країни постійного проживання у зв'язку з екологічними або техногенними катастрофами.

Зокрема, для більш чіткого врегулювання явища екологічної міграції необхідно визначити, хто є суб'єктом цього виду міграції, а також яким правовим статусом володіють ці особи. Це необхідно, для того щоб визначити якими правами вони можуть володіти, які обов'язки повинні нести, на який ступінь захисту від держави вони претендують. Визначення поняття «екологічний біженець» офіційно не закріплено в міжнародному праві, а також немає єдності думок з приводу конкретного терміна, який слід використовувати. Найчастіше використовуються такі терміни: екологічний біженець; екологічний мігрант; мігрант з екологічних мотивів; екомігрант тощо. Як вже зазначалося вище, Ель-Хіннаві вперше вжив термін «екологічні біженці», якому він дав таке визначення: «екологічні біженці – це особи, які були змушені залишити своє звичайне місце проживання тимчасово або на невизначений час унаслідок заподіяння значної шкоди навколишньому середовищу, яка ставить під загрозу їхнє життя та/або чинить серйозний вплив на якість їхнього життя» [1]. В свою чергу Астрі Сурке та Андреа Візентін пропонують проводити роз-

межування між екологічним біженцем і мігрантом так: екологічний мігрант – це той, хто «ухваляє добровільне раціональне рішення покинути регіон, оскільки ситуація в ньому поступово погіршується», хто переїжджає з регіону за власним бажанням. А екологічні біженці – це «люди або соціальні групи, переміщені внаслідок раптової, різкої зміни довкілля, яку неможливо повернути назад» [6, с. 77]. Загалом паралельне використання двох термінів «екологічний біженець» та «екологічний мігрант» має місце бути, якщо розмежувати їх за ознакою добровільності, як це роблять Сурке та Візентін. Можна надати ще одне визначення поняттю «екологічний мігрант»: «екологічний мігрант – це особа, яка залишає місце свого постійного проживання на певний строк або на постійну основу, обираючи при цьому нове місце всередині країни свого постійного проживання або за її межами, у зв'язку з погіршенням стану довкілля, несприятливою зміною клімату, екологічними або техногенними катастрофами». А визначення терміна «екологічний біженець» таке: «екологічний біженець – це особа, яка через цілком обґрунтовані побоювання стати жертвою кліматичних змін, стихійного лиха, екологічних або техногенних катастроф перебуває за межами країни своєї громадянської приналежності і не може користуватися захистом цієї країни».

Зрозуміло, що можна запобігти поширенню такого явища, для цього існує багато можливостей з використанням превентивної політики, спрямованої на зменшення потреби в міграції шляхом забезпечення прийняттого рівня життя на батьківщині. По-перше, потрібно розширити підхід до біженців в цілому, щоб включити екологічних біженців зокрема. Не можна продовжувати ігнорувати екологічних біженців лише тому, що не існує інституціоналізованого способу роботи з ними. Якби цим біженцям було надано офіційний статус, це могло б допомогти створити визнаний механізм захисту прав «екологічних біженців». По-друге, необхідно розширити і поглибити розуміння екологічних біженців шляхом встановлення першопричин проблеми – не лише екологічних причин, але й пов'язаних з ними проблем, а також взаємодії двох груп сил.

Найважливішим є те, що не можна досягти значного прогресу, якщо не враховувати сталий розвиток. Це стосується, зокрема, надійного доступу до їжі, води, енергії, охорони здоров'я та інших базових потреб людини – відсутність яких є причиною необхідності міграції багатьох екологічних біженців. У більш широкому розумінні сталий розвиток є надійним способом попередити проблему екологічних біженців у повному обсязі в довгостроковій перспективі. Як основний спосіб вирішення цієї проблеми, інвестиції

у сприяння сталому розвитку в країнах, що розвиваються, за рахунок більшого акценту в політиці на екологічних гарантіях, а також зусиль, спрямованих на подолання пов'язаних з цим проблем, таких як бідність, народонаселення і безземелля, принесли б значну віддачу. Однак, лише окремі частини заходів зі сталого розвитку стосуються конкретної проблеми екологічних біженців.

Висновки. Отже, проблема екологічних біженців обіцяє стати однією з найголовніших гуманітарних криз сучасності. Досі, вона розглядалася як периферійна проблема, свого роду відхилення від нормального порядку речей – навіть якщо вона є зовнішнім проявом глибокої депривації

і відчаю. Незважаючи на те, що вона впливає насамперед з екологічних проблем але породжує проблеми політичні, соціальні та економічні. Ця проблема легко може стати причиною заворушень і протистояння, що призводить до конфліктів і насильства. Проблема стає все більш нагальною, а політичні заходи реагування на неї все більше не відповідають виклику. Загальна кількість екологічних біженців може зрости до величезних масштабів, оскільки зростаюча кількість збіднілих людей та тих хто шукає притулку у зв'язку з катастрофою, все сильніше тисне на перевантажене довкілля, яке зазнало значного антропогенного впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. El-Hinnawi, E. *Environmental Refugees* / El-Hinnawi, E. Nairobi: UNEP, 1985. 41 с.
2. Lee E.S. (1966). A theory of migration. *Demography* 3, 47–57. URL: <https://doi.org/10.2307/2060063>;
3. Missirian A., Schlenker W. (2017). Asylum applications respond to temperature fluctuations. *Science* 358, 1610–1614. URL: <https://doi.org/10.1126/science.aao0432>
4. Nansen Initiative Group. URL: <https://www.unhcr.org/5448c7939.pdf> <https://environmentalmigration.iom.int/nansen-initiative-global-consultation-report>
5. Nansen Conference on Climate Change and Displacement in the 21st century (Oslo, 6–7 June 2011): Conference Report. URL: <https://www.unhcr.org/protection/environment/4ea969729/nansen-conference-climate-change-displacement-21st-century-oslo-6-7-june.html>
6. Renaud, F. Control, Adapt or Flee. How to Face Environmental Migration? / F. Renaud, J. J. Bogardi, O. Dun, K. Warner. *Interdisciplinary Security Connections. Publication Series of UNU-EHS*. 2007. № 5. С. 29–30.
7. Suhrke, A. The Environmental Refugee: A New Approach / A. Suhrke, A. Visentin. *Ecodecision*. 1991. № 2. С. 73–84.
8. The concept of ‘climate refugee’ towards a possible definition. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI\(2018\)621893_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI(2018)621893_EN.pdf)
9. Глобальний договір про безпечну, впорядковану і легальну міграцію. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/73/195>

REFERENCES

1. El-Hinnawi, E. *Environmental Refugees* / El-Hinnawi, E. Nairobi: UNEP, 1985.
2. Lee E.S. (1966). A theory of migration. *Demography* 3, 47–57. URL: <https://doi.org/10.2307/2060063>;
3. Missirian A., Schlenker W. (2017). Asylum applications respond to temperature fluctuations. *Science* 358, 1610–1614. URL: <https://doi.org/10.1126/science.aao0432>
4. Nansen Initiative Group. URL: <https://www.unhcr.org/5448c7939.pdf> <https://environmentalmigration.iom.int/nansen-initiative-global-consultation-report>
5. Nansen Conference on Climate Change and Displacement in the 21st century (Oslo, 6–7 June 2011): Conference Report. URL: <https://www.unhcr.org/protection/environment/4ea969729/nansen-conference-climate-change-displacement-21st-century-oslo-6-7-june.html>
6. Renaud, F. Control, Adapt or Flee. (2007) How to Face Environmental Migration? / F. Renaud, J. J. Bogardi, O. Dun, K. Warner. *Interdisciplinary Security Connections. Publication Series of UNU-EHS*, no. 5, pp. 29–30.
7. Suhrke, A. (1991) The Environmental Refugee: A New Approach / A. Suhrke, A. Visentin. *Ecodecision*, no. 2, pp. 73–84.
8. The concept of ‘climate refugee’ towards a possible definition. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI\(2018\)621893_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI(2018)621893_EN.pdf)
9. Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/73/195>